

HOMONNAI SAROLTA

III. András hatalmának stabilitása és politikai szándékai Bonzano Péter jelentéseinek tükrében

A tanulmány a Tarvisióból származó Bonzano Péter három oklevelének információira épül. Az első oklevél 1300. szeptember 18-án kelt Velencében, Morosini Mihály zárai gróf számára.¹ A második, 1300. október 25-én, Rómából írt oklevélben Bonzano Péter III. András királyt tájékoztatja az uralkodó által rábízott ügyek alakulásáról.² A harmadik jelentés pedig két velencei főúrnak szól, szintén Rómából, az oklevél datálása hiányos, mindössze az év (1300) van említve.³ Mindhárom oklevél tartalmaz a magyar viszonyokra vonatkozó információkat, de éppen olyan arányban említenek Velencével kapcsolatos adatokat is. Az oklevelek Magyarországgal kapcsolatos adatai három „területre” terjednek ki: III. András hatalmának belpolitikai stabilitására, a pápai udvarral és annak Anjou-politikájával kapcsolatos tájékoztatókra és tervekre, s végül egy, a politikatörténet szempontjából kevésbé érdekes, ám azt árnyaltabbá tevő vonalra, mely III. Andrást, mint a nagyhatalmi politikán kívüli embert érinti.

A magyar belpolitikai állapotok tekintetében az első oklevél a leginformatívabb. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a fent említett három aspektust csak úgy lehet maradéktalanul megvilágítani, ha a három oklevelet együtt vizsgáljuk, mindig az éppen tárgyalt „terület” kibontása érdekében.

Az ország belpolitikai helyzete III. András uralkodásának végén ismert. Tudjuk, hogy hatalomra kerülése óta támogatja őt az egyház, Lodomér esztergomi érsekkel az élen, annak halála után pedig a Hontpázmány nemzetségből származó János kalocsai érsek vezetésével. A magyar klérus tagjai nagy részének magas kánonjogi műveltsége segítette ideológiai alapot teremteni egy olyan uralkodáshoz, melynek célja a királyi hatalom megszilárdítása és az ország kormányzásának új, rendi alapokra helyezése. III. Andrásnak az erős egyházi támogatással, a belső harcokkal, a bárók egy csoportjának megnyerésével, a leghatalmasabb oligarchák elszigetelésével, majd ezen

¹ Wenzel Gusztáv: Árpád-kori Új Okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I-XII. Pest-Bp. 1860-1874. (a továbbiakban: ÁÚO.) V. 168. sz. 260-261.

² ÁÚO. V. 169. sz. 262-263.

³ ÁÚO. V. 170. sz. 263-264.

törekvés eredményességének következtében, azok behódolásával sikerült elérnie királyi hatalmának megszilárdítását és az ország belső konszolidációját.⁴

A Bonzano Péter jelentéseit említő kutatók az oklevelek magyar vonatkozásait, illetve az ezek alapján feltáruuló magyar belpolitikai helyzetet 1300 – legfeljebb – késő nyári, de inkább szeptemberi-októberi állapotnak tekintik.⁵ A két Rómából keltezett, 1300. október 25-i⁶ és csak az évet (1300)⁷ említő oklevél estében ez kétségtelenül igaz. Kételyeim a Morosini Mihálynak írt beszámolóban leírt magyar állapotok megtörténtének idejét illetően támadtak. Ezen oklevél 1300. szeptember 18-i keltezésű, s a benne foglalt magyar eseményeket ezen dátum alapján gondolják szeptember folyamán megtörténni. Azonban az Albert német király által beígért, a még lázadó és hűtlen bárók ellen indítandó, jövő év (1301) nyarára tervezett katonai segítség kapcsán, a következő olvasható az oklevélben: „*Rex Alamanie circa festum Beati Michaelis erat (Vienne; et promisit, quod suo) auxilio omnes Barones infideles et inobedientes domino Regi Hungariae ...*”⁸ Szent Mihály napját két módon lehet feloldani: május 8-ról vagy szeptember 29-ről lehet szó. Mivel Bonzano Péter szeptember 18-án írta oklevelét a zárai grófnak, és múlt idejű ígéket használ Albert király bécsi tartózkodásával és ígéretével kapcsolatban, a szeptember 29-i dátum kizárható. Így csak május 8-ról lehet szó, és az információ is olyan jellegű, melyet a követ csak a magyar király udvarában hallhatott, nem valószínű, hogy Velencébe, majd a római kúriába tartó útja során tudta meg a német király szándékát. Így a magyar királyi udvar, illetve a III. András környezetében tartózkodó személyek sugallta magyar belpolitika „pillanatfelvétele” 1300. május 8. körüli időpontban készült, nem pedig

⁴ Marczali Henrik: Magyarország története az Árpádok korában (1038-1301). In: A magyar nemzet története. Szerk.: Szilágyi Sándor. Bp. 1896. (a továbbiakban: Marczali 1896.) 244-254., 268., 270-278.; Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I-II. Bp. 1899. (a továbbiakban: Pauler 1899.) 415-471.; Hóman Bálint-Szekfü Gyula: Magyar történet. I. Bp. 1935. (a továbbiakban: Hóman-Szekfü 1935.) 611-625.; Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. (a továbbiakban: Bónis 1971.) 23-29.; Geric József: A korai rendiség Európában és Magyarországon. Bp. 1987. (a továbbiakban: Geric 1987.) 246-249., 283-309.; Szűcs Jenő: Az utolsó Árpádok. Bp. 1993. (a továbbiakban: Szűcs 1993.) 322-347.; Kristó Gyula: Magyarország története. 895-1301. Bp. 1998. (a továbbiakban: Kristó 1998.) 269-273.

⁵ Marczali 1896. 253.; Pauler 1899. 470-471.; Fraknoi Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összekötései a római Szent-Székkal. A magyar királyság megalapításától a konstanci zsinatig. Bp. 1901. (a továbbiakban: Fraknoi 1901.) 106. és 310. jegyzet 368.; Kristó Gyula: Csák Máté. Bp. 1986. (a továbbiakban: Kristó 1986.) 92-93.; Kosztolnyik Zoltán: III. András és a pápai udvar. In: Századok 1992. (126) 5-6. szám. (a továbbiakban: Kosztolnyik 1992.) 652.; Szűcs 1993. 346.

⁶ ÁÜO. V. 169. sz. 262-263.

⁷ ÁÜO. V. 170. sz. 263-264. – ez az oklevél feltehetően már 1300 novemberében íródott.

⁸ ÁÜO. V. 261. o.

ugyanazon év szeptemberének eseményeit villantja fel. Legszabadabban május 8-át megelőző illetve követő két hetes intervallumban gondolkodhatunk, vagy leginkább 1300 májusi eseményekről beszélhetünk.

Bonzano Péter első oklevele számol be tehát részletesen a királyi udvarban tartózkodó személyekről, illetve az ott történt eseményekről. A magyar belpolitikai helyzet pillanatnyi állapotára jól tudunk következtetni azokból az adatokból, amelyeket a követ a király udvarában tartózkodó személyekkel kapcsolatban közöl: „ott voltak Kőszegi Henrik fiai, Henrik lánya és Morosini Turchus nagy egyetértésben.”

Tehát itt már nem csak Henrik azon két fiáról, Henrikről és Miklósról lehet szó, akik már 1299 nyarán kinyilvánították hűségüket III. Andrásnak. Az 1299 júniusára összehívott országgyűlés meghiúsult ugyan, de júliusban sikerült összeülnie az ország főpapjainak, báróinak és nemeseinek, s ennek létrehozásában már ifjabb Kőszegi Henriknek(!) is szerepe volt.⁹ A legfőbb oka annak, hogy az országgyűlés nem tudott az első időpontban munkához látni, a király ellen szervezkedő Bicskei Gergely, esztergomi érsek volt, aki az országgyűlés időpontjára zsinatot hívott össze Veszprémbe, ahova az összes püspököt kötelezően elvárta. Mivel ezen ellenakcióját a püspöki kar a bárókkal egyetértésben megvétőzte, és neheztelését a pápa tudomására is hozta, Gergely Kőszegi Ivánhoz(!) menekült, aki két testvérével ellentétben még nem volt hajlandó III. András hatalmát elismerni.¹⁰ Közel egy év múlva azonban Kőszegi Iván is behódolt a magyar uralkodónak. Erre remek alkalomként kínálkozott Kőszegi Henrik lányának és Morosini Albert unokájának, Morosini Turchusnak eljegyzése, illetve házasságra lépésük szándéka, melynek kinyilvánítására Bonzano Péter jelenlétében került sor, amint tudósít is erről első oklevelében, – a fenti datálás-magyarázatra hivatkozva – 1300 májusi állapotot tükrözve. Tehát az uralkodó ügyes politikai húzással egyik leghatalmasabb ellenfelét a Kőszegi családot, a familia immáron mindhárom tagját hű alattvalóinak tudhatta. Legalábbis pillanatnyilag.

III. András legnagyobb hatalmi-politikai sikere azonban Csák Máté meghódolása lehetett, bár – jól tudjuk – ez is csak átmeneti volt. Bonzano Péter első levele alapján azonban 1300 májusában „... *Mattheus de (Trenchinio) ad mandata regis ...*” III. András udvarában tartózkodott. Már Csák Máté monográfusa, Kristó Gyula is eléggé ellentmondásosnak és zavarosnak ítélte az oligarcháról tájékoztató okleveles adatokat, különösen az 1300-ból származókat.¹¹ Tudjuk, hogy III. András Csák Máté elle-

⁹ Szűcs 1993. 341-342.

¹⁰ Pauler 1899. 449.; Fraknoi 1901. 103-105.; Kosztolnyik 1992. 651.; Szűcs 1993. 341. Bicskei Gergely és III. András konfliktusáról még lesz szó a későbbiekben is.

¹¹ Csák Máté 1297 és 1300 között III. András ellenfelének számított. Kristó 1986. 72-98. Az 1300-as évek ellentmondásaira Kristó 1986. 92-93.

nes intézkedést hoz már 1300. június 19-én, amikor Csák Máté egy szerviensének birtokát Irizlaus és Barleus comeseknek adja.¹² Az eddigi történelmi vélekedés szerint, 1300 szeptemberében – Bonzano Péter jelentése alapján – Csák Máté hű alattvalóként megjelent III. András udvarában. Ugyanakkor 1300. október 1-én, tehát nagyon rövid időn belül már újra ellentét feszül az uralkodó és a trencsényi nagyúr között, amikor is a magyar király a Bossányi család két tagjának, Barleus és Irizlaus esztergomi várnagyoknak szabad kezet ad, és bírói úton el nem ítéltnek minősíti a királlyal szemben hűtlen Csákok elleni, éppen hűtlenségük okán folytatott „hadjáratot”.¹³ Persze a két Bossányi haragja nem volt alaptalan, hiszen szintén III. András egy korábbi, 1299. április 12. előtt készült okleveléből tudjuk, hogy Csák Máté elvette Barleus és Irizlaus birtokait.¹⁴ A Bossányi-Csák ellentét következő momentumáról nem sokkal a már említett, 1300. október 1-én kelt oklevél után olvashatunk. 1300. október 21-én az esztergomi káptalan jelentéséből arról értesülünk, hogy Csák Máté már két birtokot visszaadott az említett várnagyoknak, de egy birtokukat még mindig a kezében tartja.¹⁵ Mindezek elmondására – bár látszólag nem tartoznak szorosan a tárgyhoz – azért volt szükség, mert amennyiben a Bonzano Péter első jelentésében tárgyalt magyar eseményeket a korábbi vélekedés szerint 1300 őszére tesszük, abba az ellentmondásba és zavarba keveredünk Csák Máté viselkedésével kapcsolatban, amit már Kristó Gyula is jelzett. Maga a szerző ad egy „feloldást”,¹⁶ de ha az olasz követ jelentésében foglalt magyar vonatkozású eseményeket 1300 májusára tesszük, e nélkül is megoldódhat az ellentmondások problémája. Sőt akkor is, ha a Kristó által megoldásként kínált lehetőséget is figyelembe vesszük, azaz hogy a Csák-Bossányi háború 1300 nyarán már zajlott, és csak a felmentés kelte október 1., mivel úgy gondolom, hogy a két feloldási kísérlet nem üti egymást. Így már nem tűnik Csák Máté viselkedése ellentmondásosnak 1300 folyamán – bár az ő esetében nem meglepő az sem, ha taktikai lépésként akár csak egy hónapra is hűséget színlel az uralkodónak. Tehát a fenti adatok szerint 1300 májusában még királyhű bárónak tűnik, júniustól viszont ellenséges viszonyba keveredvén III. András pártfogoltjaival, a Bossányiakkal, ismét hűtlennek minősül, talán az év egész hátralévő részében.

Bonzano Péter szerint sok más báró is volt még a királyi udvarban, akik valaha lázadók és hűtlenek voltak. Kikre gondolhatunk még a már említett Kőszegieken és Csák Mátén kívül?

¹² Hazai Okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Kiadják: Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly és Véghely Dezső. I-VIII. Győr, Bp. 1865-1891. (a továbbiakban: HO.) VI. 340. sz. 461.

¹³ HO. VI. 341. sz. 462.

¹⁴ HO. VI. 329. sz. 441-444.

¹⁵ HO. VI. 342. sz. 463-464. A Bossányi-Csák Máté ellentétről Kristó 1986. 78-82. és 93.

¹⁶ Kristó 1986. 92-93.

III. András 1298. július 23. után magánjogi – hűbéri jellegű – kölcsönös szerződést kötött az Ákos nembeli Ernye bán fia István országbíróval egymás kölcsönös segítésére, szerződészegés esetén az esztergomi és a kalocsai érsek kiközösítő ítéletének szankciójával. Ezen szerződést Balassa nembeli Demeter zólyomi és pozsonyi ispán is elfogadta.¹⁷ 1298 őszéig hasonló politikai kapcsolatot létesített III. Andrással Rátót nembeli Domokos tárnokmester, Aba Amádé, későbbi nádor és Komáromi Pál mester, mosoni, győri és komáromi ispán is.¹⁸ A királyhű bárók közé sorolhatók a már említett Bossányiak, Irizlaus és Barleus comesek is, akiket az uralkodó különösen 1300-tól támogatott erőteljesen.¹⁹ Továbbá ide sorolhatók még a Rátót és Ákos család más tagjai, illetve a Baksa nembeli Simon fia György is.²⁰

III. András a magyar püspöki kar feltétlen támogatását is élvezte. A főpapság képviselői közül csak Bicskei Gergely esztergomi érsek nem tartozott a király táborába. Bonzano Péter első jelentése szerint az összes püspök a király udvarában tartózkodott.

Az alábbi személyek voltak tehát jelen: András egri (1275-1305), Tivadar győri (1295-1308), Pál pécsi (1293-1306), Benedek veszprémi (1290-1309), Haab váci (1294-1311), Péter erdélyi (1270-1307), Antal csanádi (1298-1307), Imre váradi (1297-1317) és Mihály zágrábi püspök (1298-1303).²¹ III. András udvarában volt a követi jelentés szerint a kalocsai érsek, Hontpázmány nembeli János is, aki Lodomér, esztergomi érsek halála óta az uralkodó legfőbb támaszának számított.²²

¹⁷ HO. VI. 322. sz. 431-435.

¹⁸ Kristó 1986. 76.; Szűcs 1993. 338.; Kristó 1998. 271.

¹⁹ Kristó 1986. 78-82. és 93.; Szűcs 1993. 340.

²⁰ Szűcs 1993. 340-341.

²¹ Engel Pál-Kosztai László: egri püspökök, győri püspökök, pécsi püspökök, veszprémi püspökök, váci püspökök, erdélyi püspökök, csanádi püspökök, váradi püspökök, zágrábi püspökök. In: Korai Magyar Történeti Lexikon (9-14. század). Főszerkesztő: Kristó Gyula, szerkesztők: Engel Pál és Makk Ferenc. Bp. 1994. (a továbbiakban: KMTL)180., 244., 539., 729., 706., 193., 147., 713., 740.

²² A bolognai jogtudósnak, János kalocsai érseknek immár egyedül, az esztergomi érsek támogatása nélkül kellett a királyi hatalom nehezen megszerzett stabilitásán örködni az egyházi-ideológia oldalról. Bónis 1971. 23-24.; Gerics 1987. 247-249., 284-285., 298., 300-301., 308-309. Életrajzáról legújabbban a mérvadó szakirodalom felsorolásával Thoroczkay Gábor kiegészítő jegyzete in: Katona István: A kalocsai érseki egyház története. Kalocsa 2001. 650. jegyzet 182. o.

A legfeltűnőbb, ám a korszak történetét ismerve egyáltalán nem meglepő tény Bonzano Péter jelentésében, hogy Bicskei Gergely, esztergomi érsek²³ hiányzik a királyi udvarból. Az uralkodóval szembeforduló főpapot a székesfehérvári káptalan tagjai közül választották esztergomi érsekké 1298-ban, Lodomér halála után. A III. András által is támogatott megválasztását követően, igen hamar szembefordult az uralkodóval. A szakadás jelei már 1298 februárjában látszottak, amikor is a főpap addig élvezett és a fehérvári prépostsággal együtt járó alkancellári címétől elesett. III. András 1298. február 24-én kelt oklevelét még ő állítja ki,²⁴ de 1298. március 29-én már Antal csanádi püspök, alkancellár neve szerepel a datum per manus formulában.²⁵ Bicskei Gergely az 1298. augusztus 5-i országgyűlés határozatainak megerősítői között sem szerepel.²⁶ VIII. Bonifác pápa (1294-1303) 1299. január 28-án csak az esztergomi érsekség kormányzójává nevezte ki, meghagyva számára a fehérvári prépostságot is.²⁷ Azonban nem sokáig érezhette magát biztonságban ezen ideiglenes cím birtokában sem, mert III. András – az Anjouk trónigényét támogató törekvéseit megtorolván – 1300. január 29-én elvette tőle az esztergomi királyi várat az érsekség népeivel és az esztergomi ispánsággal együtt, és a már többször említett Bossányiaknak, Irizlaus és Barleus comeseknek adta.²⁸ Ettől kezdve Bicskei Gergely minden erejével az Anjou trónkövetelő, a kis Károly Róbert Magyarországra küldését szorgalmazta, remélve, hogy a pápai akarat malmára hajtja a vizet, és ennek fejében most már hamarosan végleges megerősítést kap az esztergomi érseki szék betöltésére. 1300 márciusában egy dalmát szerzetesekből álló követséget szervez a pápai udvarba „a magyar főpapok és bárók nevében”, hogy ezek segítségével nyerje meg VIII. Bonifác pápa támogatását az Anjou trónkövetelő számára.²⁹

²³ Bicskei Gergely életéről és esztergomi érsekségéről: Ferdinandus Knauz: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*. II. Strigonii 1882. 433-528.; Pór Antal: Miklós ostiai püspök követsége Magyarországon. 1301-1302. In: *Uj Magyar Sion* 1885. (a továbbiakban: Pór 1885.) 324-329.; Pór Antal: Gergely választott esztergomi érsek (1298-1303) származása. In: *Turul* 1892. 121-122.; Fraknoi 1901. 103-106.; Kristó 1986. 74., 81., 91.; Gerics 1987. 263., 292-294., 304-309.; Kosztolnyik 1992. 651-653.; Szűcs 1993. 333., 341.; Rácz György: *Az Anjou-ház és a Szentszék (1301-1387)*. In: *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*. Szerk.: Zombori István. Bp. 1996. 56-58. Legújabban életéről összefoglalóan: Szende László: *Bicskei Gergely választott esztergomi érsek című előadása az ELTE Középkori és Korajkori Magyar Történeti Doktori Iskola 2002. november 8-i felolvasóülésén (megjelenés alatt)*

²⁴ *ÁÚO.* V. 124. sz. 186. Dl. 39418.

²⁵ Georgius Fejér: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I-XI. Budae 1829-1844. VI/2. 124-125.

²⁶ *The laws of the medieval kingdom of Hungary. Decreta Regni mediaevalis Hungariae*. Volume I. 1000-1301. Translated and edited by: János M. Bak, György Bónis, James Ross Sweeney. Bakersfield 1989. 53.

²⁷ *ÁÚO.* V. 140. sz. 209-214.

²⁸ *HO.* VI. 336. sz. 454.

²⁹ Wenzel Gusztáv: *Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból*. *Acta externa Andegavensia*. I-III. Bp. 1874-1876. (a továbbiakban: Wenzel: *Dipl. eml.*) I. 174. sz. 143.

Ezen a ponton kapcsolható be ismét Bonzano Péter első jelentése. Oklevelének eddigi elemzéséből megismerhettük a király pillanatnyi és már tartósabban mellette álló támogatóit, illetve hatalmának belpolitikai stabilitását, 1300 májusában. Bicskei Gergely személyén és viselkedésén keresztül - mely belpolitikai és külpolitikai problémákat egyaránt felvetett III. András számára -, Bonzano Péter jelentéseiből immár megtudhatjuk a magyar uralkodó politikai szándékait is két, egymással összefüggő kérdésben: az esztergomi érsekkel kapcsolatosan és az Anjouk magyar trónigényeire vonatkozó pápai álláspontot illetően. Itt már nemcsak az olasz követ első jelentését, hanem a III. Andrásnak címzett oklevelét, valamint a két velencei főúrnak írt levelét is be tudjuk vonni az előbb említett kérdések megválaszolásába.

Nézzük először a lázadó esztergomi főpap félreállítására tett kísérletet. Mint látuk, III. András már 1300 elején megfosztja Bicskei Gergelyt az esztergomi vártól és az esztergomi érsekség népei feletti rendelkezéstől. Ezzel azonban csak itthoni boldogulását nehezítette meg, választott esztergomi érseki címe és a pápától kapott kormányzósága azonban továbbra is érvényben volt. Bonzano Péter mindhárom oklevelében szerepel egy Antal nevű egyházi személy és az ő ügye: 1. „*pro domino fratre Antonio*”, 2. „*factum domini fratris Antonii*” 2. „*negocium domini Episcopi (Antonii)*”, „*negocium vestrum et domini Episcopi feliciter expeditur*” 3. „*negocium dicti domini fratris Antonii non est expeditum*”. A szóban forgó személy Antal csanádi püspök (1298-1303), aki egy ideig a király alkancellárja is volt 1298. március 29-től 1299. június végéig.³⁰ Több kutató jutott arra az álláspontra, hogy Antal püspök ügye alatt III. András óvatos próbálkozása, „puhatolózása” bújik meg VIII. Bonifác irányában. A magyar uralkodó ugyanis meg akarta próbálni Bicskei Gergely helyett Antal csanádi püspököt juttatni az esztergomi székre.³¹ Valóban erről lehetett szó, mert a követ első jelentésében azt írja Morosini Mihály zárai grófnak, hogy az esztergomi érsekség tekintetében, Antal érdekében a magyar uralkodó pénzt küld a pápai udvarba. A III. Andrásnak írt levélből azt is megtudjuk, hogy a követ az uralkodó által küldött aranyakat átváltotta, 4500 arany forint értékben és azt rábízta egy firenzei bankárra. Majd ezen oklevél végén arról értesülünk, hogy Antal püspök maga Rómában van, mert Bonzano Péter adott neki 40 márkát III. András parancsa szerint, mivel a püspöknek semmije sem volt. Az Antal püspök „elöléptetésére” szánt összegről végül azt írja a követ, hogy rendben megvan, és a király parancsáig nem fizeti ki senkinek. Más forrásból is tudjuk, hogy Antal püspök Rómában járt a szentév alkalmával, 1300-

³⁰ Fejérpataky László: A királyi kancellária az Árpádok korában. Bp. 1885. 145.

³¹ Pör 1885. 327.; Fraknoi 1901. 310. jegyzet 368. o. - csak jegyzetben említi ezt a lehetőséget, azt is hozzá téve, hogy ezt a szakirodalom eddig nem vette észre; Kosztoľnyik 1992. 652. - mindkét korábbi munkára való hivatkozást mellőzve.

ban. Vilmos péterváradai ciszterci apát és konventje pereskedett Benedek veszprémi püspökkel és káptalanjával a kelenföldi tizedekért, és mivel a probléma nem akart itthon megoldódni, a pápai udvarba vitték az ügyet. A per intézésével megbízottak között volt Antal csanádi püspök is, aki az egész procedúra végén maga foglalta írásba az egyezséget.³² Az oklevél dátuma (Buda, 1300. szeptember 20.) feltehetően hibás, hiszen Bonzano Péter jelentéseiből kiderül, hogy ebben az időszakban Antal csanádi püspök Rómában tartózkodott.

A magyar trónra vonatkozó Anjou igények tekintetében Bonzano Péter első jelentésében csak annyit ír, hogy III. András tudott Károly Róbert jöveteléről, de nem törődött vele. Az oklevél datálásánál legalább 4 hónappal korábbra tehető történések, megint más megvilágításba helyezik az eseményeket. Károly Róbert 1300 augusztusában szállt partra Dalmáciában, viszont az olasz követ első jelentése a magyar királyi udvar hangulatának 1300 májusi állapotát tükrözi. 1300 májusában III. András még csak Károly Róbert Magyarországra küldésének szándékáról értesülhetett - talán ezért nem törődött vele komolyabban, és a kérdés iránt látszólag közömbösnek mutatta magát. Hiszen 1300. április 26-án még csak Károly Róbert Magyarországra küldését készítik elő II. Károly udvarában.³³ 1300. május 18-án az Anjou trónkövetelő még csak elindul Magyarország felé egy bizonyos Antal, ferences szerzetes, II. Károly szicíliai király káplánja kíséretében.³⁴ Károly Róbert még július 24-én is csak Baroliban tartózkodik.³⁵ Ugyanakkor a magyar uralkodó már válaszlépéseken töri a fejét - tehát közönyössége az ügy iránt nem feltétlenül őszinte - hiszen Bicskei Gergely Antal csanádi püspök általi „kiiktatásával” azt jelezte a magyar uralkodó, hogy az Anjou próbálkozásoknak magyarországi fő támogatójuk félreállításával akarja elejét venni. Ezért is várt pontosabb információkat Bonzano Péter révén az Anjoukkal kapcsolatos pápai szándékokról. Az olasz követnek sikerült is megtudnia a szentszéki hozzáállást, bár nem közvetlenül a pápától, hanem csak kardinálisaitól. Ugyanis a III. Andrásnak szóló oklevelében azt írja, hogy VIII. Bonifác pápa csak október 30-án fog megérkezni Rómába Anagniból. A pápai kardinálisok Bonzano Péter tudomására hozták, hogy Károly Róbert nem a pápa tanácsára és akaratából ment Magyarországra. A Szentszék semmilyen segítséget nem adott az Anjouknak, sőt, kifejezetten ostoba és meggondolatlan lépésnek tekintették II. Károly szicíliai király akcióját. Sok kardinálisnak tetszett az olasz követ azon ötlete, hogy III. András Henrik bán

³² HO. I. 70. sz. 93-97.

³³ Wenzel: Dipl. eml. I. 176. sz. 144.

³⁴ Wenzel: Dipl. eml. I. 181. sz. 148.

³⁵ Uo. 194. sz. 155.

fiainak és a többi bárónak a segítségével fogja el a gyermek Károly Róbertet, és ha sikerül, küldjék el a pápának.

Mindenképpen óvatosnak mondható VIII. Bonifác manőverezése III. András és az Anjouk között. Ez tükröződött már a Bicskei Gergellyel való viselkedésében is, hiszen az esztergomi érsek csak kormányzója volt a legtekintélyesebb egyházmegyének, nem pedig pápai áldással véglegesen megerősített főpásztora. Azonban a pápa egyenlőre csak háttérbe szorította az Anjou-kérdést, látván a magyar királyi hatalom belpolitikai stabilitását, kerülte a konfliktust III. Andrással. Minden áron azért nem volt hajlandó a békés viszony fenntartására, hiszen Antal, csanádi püspök esztergomi érsekké tételét nem támogatta Bicskei Gergely ellenében, bármennyi pénzzel is akarta ezt III. András elérni. Ezt Bonzano Péter harmadik jelentéséből tudjuk, amelyben azt írja, hogy Antal püspök ügye nem fog sikerülni. Az Anjou-párti, nagyhatalmi ambíciókkal megáldott VIII. Bonifácnak nem jött volna jól egy feltétlen királyhű főpap az esztergomi érseki székben. Hiszen tudjuk, hogy a III. András párti Lodomértól sem vette jó néven eleinte a magyar uralkodó erős, szinte mindenképp feletti támogatását.³⁶ Bicskei Gergely „ideiglenes”, „lebegtetett” esztergomi érseksége ugyan nem nyílt, de csöndes és a megfelelő pillanatra váró Anjou-támogató politikát sejtetett. 1300 májusa és novembere között azonban úgy tűnik, hogy a magyar uralkodónak nem kellett tartania a pápa ezen irányú, nyílt hatalmi-politikai fellépésétől.

Ki volt valójában Bonzano Péter? Képzett diplomata III. András udvarában és szolgálatában? A Morosini család hű embere és официálisa? A velencei dózse szolgálatában álló, pénzügyekben jártas alattvaló és diplomata? Úgy vélem, hogy ezekre a kérdésekre Bonzano Péter okleveleinek pont a nagyhatalmi politikán kívül eső eseményekkel kapcsolatos információi segítenek megadni a választ.

Véleményem szerint Bonzano Péter nem III. András szolgálatában álló diplomata, hanem inkább a Morosini család embere volt. Hiszen első levelét Morosini Mihály, zárai grófnak írja, nem pedig III. Andrásnak. Ebből a levélből az is kiderül, hogy sietett vissza a velencei udvarba, amint lehetett, a Brondoloval kapcsolatos egyezés megerősítése végett.³⁷ A magyar uralkodónak írt második levélből kiderül, hogy ismeri az egyik legjobb itáliai bankárt, akire a magyar uralkodó által küldött pénzt rábízta. Harmadik oklevele pedig szinte csak velencei ügyekről tájékoztat, két velencei főúrnak, Morosini Albert rokonainak és pártfogóinak magyaráztkodva a III. András által ígért pénz késéséről. Úgy gondolom, hogy ezek az adatok mind amellet szólnak, hogy az itáliai születésű Bonzano Péter, nemcsak hogy olasz földről szár-

³⁶ Gerics 1987. 246.

³⁷ A Brondolo (Brundulum) Velence fő erődítménye volt, Chioggiától délre, mely a lagúnák bejáratát védte.

mazott, hanem tartósan ott is élt, és feltehetően csak egyszer, 1300 májusában fordult meg a magyar királyi udvarban. Magyarországra pedig nem politikai célzattal jött, hanem III. András adósságainak vagy kötelezettségeinek behajtása végett. Az olasz követ első és harmadik oklevelében többször említi Velence fő erősségének, Brondolonak ügyét. Úgy tűnik tehát, hogy velencei érdekeket szolgáló pénzküldeményt vártak III. Andrástól, ennek érdekében több befolyásos velencei család is mozgolódott, s feltehető, hogy az anyai ágon a Morosiniaktól származó magyar uralkodótól is elvárták a támogatást. A 4000 fontnyi pénzüsszeg elküldését III. András csak két részletben tudta megígérni. Bonzano Péter sokat kérte az uralkodót velencei családjá magyar udvarban tartózkodó tagjai előtt is az anyagi támogatás megadására. III. András végül a sokszoros sürgetésnek engedve azt üzenté a velencei dózsának³⁸ hogy, ha Antal püspök ügye nem járna sikerrel, akkor az arra szánt összeget, Bonzano Péteren keresztül, közvetlenül neki juttatja el. Nem tagadható, hogy mivel az olasz követ mindhárom oklevelében felbukkan a III. András által ígért anyagi támogatás, illetve annak kérése, Bonzano Péter számára látszólag ez az ügy nagyobb fontossággal bírt, mint a magyar uralkodó bármely politikai tervének előmozdítása. Ugyanakkor a magyar uralkodónak az adott pillanat stabil belpolitikai helyzetében, óvatos terve született az Anjou hatalmi igények és főleg azok legfőbb magyarországi támogatója, Bicskei Gergely kiiktatására. Ehhez a tervhez viszont éppen kapóra jött a nála tartózkodó olasz követ,³⁹ akit elküldhetett a római Szentszékhez is, így több leyget üthetett egy csapásra: elrendezhette velencei adósságait (véleményem szerint ezek „behajtására” érkezett Bonzano Péter Magyarországra), kipuhaolhatta VIII. Bonifác pápa szándékait is az Anjouk hatalmi igényeihez való viszonyulásáról, és tett egy bátortalan kísérletet Bicskei Gergely elmozdítására is. Bonzano Péter III. Andrásnak feltehetően csak egy alkalmi követe volt, aki éppen akkor tartózkodott a magyar királyi udvarban, amikor a királynak – a viszonylagos belpolitikai stabilitásnak köszönhetően - szüksége volt egy megbízható, feltehetően olasz családjá szolgálatában álló személyre, aki segíthet neki – a magyar trónt fenyegető hatalmi szándékok miatt – a külpolitikái helyzet normalizálásában is.

³⁸ Ekkor Pietro Gradenigo volt a velencei dózse. Teke Zsuzsa: Velencei dózsék. In: KTML 723.

³⁹ Úgy gondolom, hogy Bonzano Péter nem volt képzett, a nagyhatalmi politikában jártas diplomata, ez okleveleinek nyelvezetéből is kitűnik. Ő inkább kisebb belpolitikai, gazdasági ügyekben szereshetett tapasztalatot, és csak egy alkalmi diplomáciai feladatokkal megbízott emberről van szó. Ő maga feltehetően nem tudott volna egyedül megbirkózni a kapott feladattal, hiszen 1300. október 25-én kelt levelében maga mondja, hogy addig nem tud Antal csanádi püspök ügyében lépni, és nem lehet biztosat ígérni, amíg Pietro Contareno meg nem érkezik Rómába, tehát majd csak az ő segítségével tud intézkedni a csanádi püspök ügyében. „*Domínus Petrus Contareno nondum Romam venit, et non possum (adhuc) certum promittere, aggredi negotium domini episcopi ...*” ÁÜO. V. 262.

Bonzano Péter jelentései stabil belpolitikai állapotot tükröznek. A Szentszék részéről pedig egy óvatos, az adott pillanatban éppen a „be nem avatkozás” elvét való politika figyelhető meg. S bár III. András egészségével már gondok voltak,⁴⁰ egy konszolidált helyzetben várhatta az Anjou trónkövetelő, Károly Róbert és támogatóinak következő lépéseit.

⁴⁰ A követ első oklevelében azt írja Morosini Mihálynak, hogy a király egészséges volt („*Dominus rex sanus erat*”), a III. Andrásnak címzett oklevél végén pedig így búcsúzik a magyar uralkodótól: „*Dominus conservet vos sanum ... per tempora longiora.*” Lehetséges ezen kijelentéseknek semmiféle jelentőséget nem tulajdonítani. Ám akivel kapcsolatban gyakran hangsúlyozzák, hogy egészséges, az jelentheti azt is, hogy gyakrabban beteg, és ezért említésre méltó, ha egészséges. A történészek szerint, hirtelen tört le az „utolsó aranyágacska”, hirtelen támadt, gyors lefolyású betegséget, mérget, lelki bánatot hoznak fel III. András halálának okaként. Azonban, ha az 1300 májusában, majd októberében emlegetett egészséget az utóbbi értelemben tekintjük, akkor elképzelhető, hogy egy hosszabb lefolyású betegség vetett véget az utolsó Árpád-házi király életének.

SAROLTA HOMONNAI

La stabilité du pouvoir et les intentions politiques du roi André III à la lumière des rapports de Pierre de Bonzano

Les rapports de Pierre de Bonzano, dressés en automne de l'an 1300, contiennent des informations précieuses sur les aspects de politique intérieure du pouvoir royal d'André III. Les données relatives à la Hongrie, que l'on trouve dans le premier diplôme du délégué italien, reflètent vraisemblablement la situation à la cour royale au mois de mai 1300. Les rapports donnent également un état des lieux de la politique papale pro-Angevine au moment donné. Ils nous permettent d'en tirer des conclusions concernant les tentatives prudentes d'André III d'éliminer le „leader” du parti pro-Angevin hongrois, Gergely Bicskei, archevêque d'Esztergom. Enfin, Pierre de Bonzano communique des détails concernant une affaire entre André III et Venise. Les données hongroises ou en rapport avec la Hongrie offrent un image plausible sur la dernière période du règne du roi André III.